

ЛАБОРАТОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті представлено ретроспективу діяльності лабораторії екологічного виховання, відображення у дослідженнях сучасних тенденцій екологічної освіти й освіти сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: екологічне виховання, освіта сталого розвитку, екологічна компетентність.

Лабораторію екологічного виховання Інституту педагогіки (з 1997 року – Інституту проблем виховання НАПН України) створено у 1992 році з метою теоретичного обґрунтування та розроблення методичного забезпечення усіх ланок шкільного екологічного виховання. Знаменно, що цього ж року у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася Друга конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку – подія справді історична для всіх екологів світу. Названі у Порядку денному концептуальні ідеї є теоретико-методологічним підґрунтям усіх прикладних і фундаментальних досліджень, здійснюваних лабораторією.

Очолювала лабораторію екологічного виховання від її створення до об'єднання з лабораторією позашкільної освіти кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Пустовіт Наталія Афанасіївна.

Стратегічними напрямками роботи лабораторії визначено такі:

- Змістово-методичний супровід особистісно орієнтованого екологічного виховання школярів різного віку.
- Організаційно-методичне забезпечення взаємодії сім'ї, громадських організацій та школи в екологічному вихованні школярів.
- Формування екологічної компетентності школярів.
- Обґрунтування змісту та технологій формування екологічно доцільної поведінки учнів загальноосвітньої школи.
- Екологізація освіти і гармонізація відносин з природою.
- Обґрунтування і розроблення екологічної складової освіти для сталого розвитку (на рівні загальноосвітніх навчальних закладів).

Відповідно до високого суспільного запиту на екологічну виховну проблематику і специфіку наукового дослідження, співробітники лабораторії реалізували такі форми діяльності:

- проведення експериментальної роботи з визначення рівня сформованості складників екологічної культури і компетентності особистості, екологічно доцільної поведінки у загальноосвітніх навчальних закладах;

- науково-методичний супровід упровадження особистісно орієнтованих технологій екологічного виховання школярів на експериментальних майданчиках;

- проведення інтерактивних семінарів-практикумів для вчителів з метою оволодіння ними комплексом ефективних, інтерактивних методик екологічного виховання школярів, ознайомлення з основними засадами, вимогами, принципами освіти сталого розвитку суспільства;

- написання і видання планової та позапланової друкованої продукції: монографій, навчально-методичних, науково-методичних, навчальних посібників, методичних рекомендацій, енциклопедичних статей, матеріалів у збірниках конференцій, статей у пресі тощо;

- надання фахової допомоги аспірантам та пошукувачам з питань організації і проведення наукових досліджень та захисту дисертаційних робіт.

Досліджувані науковими працівниками теми зберігають наступність і послідовно поглиблюють, конкретизують найактуальніші аспекти екологічного виховання школярів. Упродовж всієї діяльності лабораторії екологічного виховання досліджено сім науково-дослідних тем:

1992–1995 – „Формування екологічної культури школярів”. Розпочато розроблення Концепції екологічної освіти в Україні. Навчальний посібник „Екологічні ігри, задачі та вікторини” (автори Пустовіт Н. А., Плечова З. Н.) стає переможцем конкурсу „Трансформація гуманітарної освіти в Україні” і виходить друком у видавництві „Наукова думка”.

1996–1998 – «Міжпредметний підхід до екологічного виховання школярів». Під час цієї роботи розроблено Стандарт змісту шкільної екологічної освіти.

Найвагоміші публікації:

Екологія. Узагальнюючий курс для учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл // Екологічна освіта школярів: Збірник програм. 5-11 класи. – К. : Перун, 1998.

Людина і довкілля (К. : Абрис, 1997) – перший міжнародний проект, у якому беруть участь науковці лабораторії, зокрема на рівні підготовки методичного посібника, а також на рівні адаптації і проведення тренінгів для вчителів України. Завдяки цьому проекту співробітники оволодівають інтерактивними технологіями, набувають навичок тренерської роботи.

1999–2001 – „Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання школярів”. Розпочинається співпраця із Всеукраїнськими екологічними організаціями „Екологічна ліга” та „Екологічна варта”, для якої розробляється проект *“Прибери планету”* // Імідж сучасного педагога. – 2000. – № 7. Цей проект реалізується і донині, методичні матеріали застосовуються у різних областях України і позитивно оцінюються педагогами.

2002–2004 – “Організаційно-методичне забезпечення особистісно орієнтованого екологічного виховання школярів”. Спільно з ресурсно-методичним центром „АЙОРН-Україна” виконуються екологічні інтернет-проекти *„Поруч з нами”* і *„Нечупара”*. Створюються технології взаємодії школи, батьків, громадських організацій, екологічна складова освіти в інтересах стійкого розвитку.

2005–2007 – “Науково-методичні основи формування екологічної компетентності учнів загальноосвітньої школи”. Співпраця з Управлінням охорони навколишнього природного середовища КМДА, ГО „Жива планета”, спільно з якими розробляються і впроваджуються навчально-просвітницькі та інформаційні проекти *„Правила утримання домашніх тварин”*, *„Натисни на сміття”*, *„Дім, в якому ти живеш”*, *„Енергозбереження”*, *„Екологічний атлас маленького киянина”*, *„Екологічний атлас Києва”* тощо.

Розробки науковців привертають увагу Міністерства охорони навколишнього природного середовища, і у 2007 році реалізується Всеукраїнський проект *„Дім, в якому ти живеш”*. Цього ж року також з ініціативи

Міністерства охорони навколишнього природного середовища публікується науково-популярне видання „Екологія для дітей”. Матеріали цих проєктів застосовуються у навчальних закладах і мають попит донині.

Науковці лабораторії беруть участь у підготовці статей до видання: *Екологічна енциклопедія: у 3 т. / редколегія: А. В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – К. : ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”, 2006.*

2008–2010 – „Науково-методичні основи формування екологічно доцільної поведінки учнів загальноосвітньої школи”. Вперше за історію існування лабораторії у видавництві „Педагогічна думка” виходить друком плановий посібник *„Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова (2008).*

Спільно з Управлінням охорони навколишнього природного середовища КМДА та ГО „Жива планета” реалізується проєкт *„Місто, в якому ти живеш”* (К. : ТОВ „Гнозіс”, 2008). Науковці беруть участь у підготовці статей до *«Енциклопедії освіти»* (2008). Методичні розробки співробітників лабораторії використовуються у міжнародних проєктах – підручнику *„Устойчивое развитие”* (2009) та методичному посібнику *„Зелений пакет”* (2010).

2011–2013 – „Технології формування культури екологічної поведінки учнів основної школи”. Започатковується співпраця з обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників, ГО „Київський еколого-культурний центр”.

У січні 2015 року лабораторію екологічного виховання було реорганізовано, скорочено її науковий склад і приєднано до лабораторії позашкільної освіти. Після реорганізації досліджувалась тема *«Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи» (2014–2016)*, результатом якої стало створення однойменної монографії та навчально-методичного посібника *«Мій екологічний вибір»*.

У **2017** році започатковано прикладне дослідження *«Науково-методичне забезпечення формування в учнів основної школи і ПНЗ гармонійних відносин з природою»*.

Загалом для діяльності лабораторії характерні:

- єдність концептуального підходу у проведенні досліджень;
- орієнтованість на світові та європейські стандарти екологічної освіти, зв'язок зі спеціалізованими міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ЮНЕП, Міжнародна спілка охорони природи, ОБСЄ, ПРООН). Співробітники лабораторії неодноразово брали участь у міжнародних конференціях з проблем екологічної освіти, освіти в інтересах сталого розвитку, здорового способу життя (Великобританія, Франція, Чехія, Швейцарія, Австрія, Польща, Угорщина, Швеція), працювали у складі європейської комісії з екологічної освіти Міжнародної спілки охорони природи (Швейцарія);

- активна співпраця з міжнародними організаціями: Координатором ОБСЄ в Україні, ПРООН. Науковці взяли активну участь в адаптації міжнародних проектів «Зелений пакет» (ОБСЄ) – «Green Pack» та «Чорноморська скринька» (ПРООН) – «Black Sea Box». «Зелений пакет» (ЗП) було ініційовано Регіональним екологічним центром для Центральної та Східної Європи у 2001 році й упроваджено вже у 12 країнах. Метою курсу є узагальнення та систематизація екологічних знань, набутих учнями з різних предметів, формування свідомої екологічної мотивації, навичок і зразків поведінки, безпечної для довкілля і здоров'я, спрямованої на реалізацію принципів стійкого розвитку. Проект **«Чорноморська скринька»** є освітньою частиною глобального проекту «Кожна краплина має значення», що реалізується Програмою розвитку ООН (ПРООН) спільно з компанією „Coca-Cola”. Метою комплексу є виховання культури екологічної поведінки людей, що мешкають (або тимчасово перебувають) на узбережжі Чорного моря. Протягом 2011–2012 років співробітниками лабораторії екологічного виховання здійснено науково-педагогічну та методичну адаптацію матеріалів Комплексу із вивчення Чорного моря, проведено серію тренінгів для підготовки вчителів-методистів з чотирьох регіонів.

- широка і продуктивна взаємодія з громадськими екологічними організаціями (Всеукраїнська екологічна ліга, Всеукраїнська дитяча спілка „Екологічна варта”, „Жива планета”, „АЙОРН-Україна”, «Еремурус», «Світ

освіт», а також Управлінням охорони навколишнього природного середовища КМДА, Міністерством екології і природних ресурсів, комунальним підприємством «Київський міський будинок природи» та Київським міським будинком учителя (спільне здійснення еколого-просвітницьких проектів). Ця співпраця реалізувалась у низці практичних проектів із значним рівнем соціального запиту: „Правила утримання домашніх тварин”, „Натисни на сміття”, „Дім, в якому ти живеш”, „Енергозбереження”, „Місто, в якому ти живеш”, „Екологічний атлас маленького киянина”, „Екологічний атлас Києва”;

- участь у розробленні національних документів з екологічної освіти (Концепції екологічної освіти).

Співробітниками і здобувачами лабораторії захищено 14 кандидатських дисертацій (Л. М. Різник, І. М. Костицька, Н. В. Левчук, С. В. Лапаєнко, А. М. Ясинська, О. Л. Пруцакова, О. О. Колонькова, В. В. Маршицька, О. В. Крюкова, О. М. Лазебна, Л. М. Титаренко, Н. В. Немченко, А. П. Колишкіна, Г. М. Найдьонова).

Підбиваючи підсумок, варто зазначити:

Науково-дослідна робота лабораторії завжди тяжіла до виховної проблематики. Теоретико-методичні розробки співробітників спрямовані на доповнення змісту освіти інформацією стосовно екологічних проблем, до яких безпосередньо причетні й у вирішенні яких можуть брати участь школярі. Це, зокрема, питання утримання і гуманного ставлення до тварин, побутового забруднення, енергозбереження, комплексного екологічного менеджменту у побуті, ощадливого ресурсозбереження. Розроблені матеріали мають на меті трансформацію усталених споживацьких стереотипів щодо навколишнього середовища, корекцію особистого екологічного досвіду та формування нових цінностей щодо довкілля, відповідних моделей поведінки, розширення спілкування та обміну інформацією учнів в активних формах і методах.

На основі такого змісту школярі набувають вмінь розпізнавати екологічний контекст будь-яких ситуацій і власних дій, і відповідно, навчаються приймати компетентні рішення, здійснювати екологічно доцільні вчинки.

Діяльність співробітників лабораторії відзначено сертифікатами міжнародних, державних і міських екологічних організацій, відмічено численними подяками і грамотами. Зокрема, два науковці нагороджені знаком „Відмінник освіти”; один співробітник отримував стипендію Кабінету Міністрів України. Досягненням також вважаємо створення дружнього колективу однодумців, для яких збереження довкілля не робота, а спосіб життя, особистісна цінність, без якої вони себе не мислять.

В статье представлена ретроспектива деятельности лаборатории экологического воспитания, отражение в ее исследованиях современных тенденций экологического образования и образования в интересах устойчивого развития общества.

Ключевые слова: экологическое воспитание, образование устойчивого развития, экологическая компетентность.

The article deals with a retrospective review of activity of Environmental Education laboratory of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Current trends of environmental education and education for sustainable development are presented in the study.

Keywords: environmental education, education for sustainable development, ecological competence of students.